

LENIN K OTÁZCE PŘECHODNÝCH FOREM A STUPŇŮ VÝVOJE SPOLEČNOSTI

ALOIS DVOŘÁK, Ústav marxizmu leninizmu, UP Olomouc

DVOŘÁK, A.: Lenin on the Problem of Transitional Forms and Stages of Social Development. *Filozofia* 35, 1980, No. 3, p. 292—304

The paper is devoted to explaining problems of social revolution and ways of transition to socialism in the current epoqe, especially of new insights into problems of transitional revolutionary periods and phases, of transitional social revolution as important theoretical and practical questions of the contemporary revolutionary movement in the period of transition to socialism.

Dialektika sociální revoluce v dnešní etapě společenského vývoje spočívá nejen ve zdůvodnění její zákonitosti při přechodu od kapitalismu k socialismu a ve vyjasnění pojmu sociální revoluce, ale také v tom, že je nezbytná evoluční příprava sociální revoluce a postihnutí jejího zvláštního průběhu i různosti konkrétních podob revolučního přetvoření, za možné existence přechodných etap, stadií a forem sociální revoluce či dokonce přechodných sociálních revolucí při vytváření nové společensko-ekonomické formace.

Zákonnitý vývoj společnosti se nejen v konkrétních podmínkách zemí projevuje specificky, ale také při něm dochází k oklikám a odklonům od základní linie. Mnohé země Asie, Afriky, Latinské Ameriky, ale i Evropy, mezi nimiž byla také naše země, v procesu svého společenského vývoje minuly otrokářský řád a jejich vývoj má proto určité zvláštnosti, které se promítaly např. do tzv. asiatského způsobu výroby nebo patriarchálně-feudálních vztahů či jiných přechodných společenských vztahů. Dodnes v řadách historiků, ekonomů i filozofů existují spory o podstatě těchto a jiných procesů či jevů a jejich objasnění má význam nejen pro rozvoj vědy, ale i praxe.

Ukazuje se totiž, že také v dnešní době existují procesy a jevy, které nelze lehce a jednoznačně určit a charakterizovat jen pomocí základních kategorií, protože konkrétně historické podmínky i sám historický vývoj vyvolávají specifické etapy a jevy svým charakterem přechodné. Dnes o existenci přechodných etap vývojového procesu v historickém rozvoji současnosti není sporu při tzv. nekapitalistické cestě rozvojových zemí. Obtíže a spory však vznikají již při charakteristice tohoto procesu i při určení charakteru revolučních změn v typologii těchto revolucí.

Nejednotnost v řešení složitých problémů v samotné teoretické oblasti, pokud si praxe ještě nevynucuje řešení, není jistě něčím vyjimečným. Vždyť střetávání stanovisek a hledisek při řešení je jednou z hybných sil rozvoje vědy. Jestliže však vývoj prakticky nastoluje tato

období a v praxi samé začínají existovat přechodné sociální revoluce, které nelze bez obtíží přiřadit k základním sociálním revolucím, je prvořadou úlohou vědy podat jejich co najpřesnější výklad, urychleně sjednotit názory a stanoviska, aby mohla teorie účinně posloužit současné, ale i příští revoluční praxi.

Odtud plyne veliký aktuální metodologický i praktický význam zkoumání problému přechodných jevů a etap vůbec a přechodných sociálních revolucí či přechodných etap, stádií a forem sociální revoluce zvláště, jakož i znalost jejich místa a úlohy v rozvoji společnosti.

Všechny tyto otázky musí být hluboce a všestranně zkoumány i proto, aby odhalily neopodstatněnost také do této problematiky směřujících buržoazních, oportunistických a revizionistických představ.

Společnou příčinou různých jednostranností v řešení otázek sociální revoluce současné epochy i přechodných etap a forem sociálních revolucí bývá nedostatečně konkrétní a dynamický, dialektický přístup k řešení této složité vědecké otázky.

Domnívám se, že obecným nedostatkem ve výkladu sociálních revolucí v II. etapě všeobecné krize kapitalismu i v její III. etapě je snaha přiřazovat demokratickou etapu revoluce přímo určitému typu sociální revoluce a stát určitému historickému typu státu a že vývoj názorů půjde také ve směru objasňování charakteru lidově demokratických revolucí jako přechodného typu (i státu), jako výrazu specifičnosti změn i historického období.

Námi posuzované otázky ještě více utvrzují v tom, že je třeba poskytnout větší prostor řešení metodologických problémů, dosáhnout výrazného rozvoje metodologických otázek společenských věd, rozvoje filozoficko-logické analýzy základních zdrojů historických, ekonomických, sociologických a jiných objevů, rozvoje filozoficko-logické syntézy zvláště v oblasti sociální revoluce z hlediska chápání příštího vývoje, ale i předvídaní dalšího vývoje společenského života vůbec.

Plánovitá cílevědomost změn, jejich postupnost a plynulost, kterými bude charakterizován komunismus, kdy postupný vznik nového bude postupným zánikem starého a kdy se revoluční přeměny časově stále více přibližují k revolučním v jednotném a přitom rozporném toku přechodu od nižšího k vyššímu, bude v řadě případů existovat mezi krajními stavy a stádií řada *přechodných* jevů a stupňů. (1) I z tohoto hlediska je možno a nutno přistoupit k významu této problematiky.

Zatím se potvrzuje, že přechodné sociální revoluce či přechodná stadia vývoje jsou nutná, když dochází ve společenském vývoji k míjení určitých formací a kdy přechodné sociální revoluce a přechodná vývojová stadia jsou jediným základním nástrojem společenského pokroku v těchto podmínkách, jsou spojovacím článkem místo formace, která se nerealizovala.¹

¹ Srovnej: Ch. Azamkulov, který v práci *Teoriya i praktika perechoda narodov*

Dialektika vývoje je však i taková, že ve specifických podmínkách neexistence nebo neúplnosti těch či oněch předpokladů úspěšné sociální revoluce mohou dané revoluční změny, etapy či stadia vystupovat jako *přechodné* pro jiné, daleko hlubší a rozsáhlejší revoluční změny a etapy vývoje, protože je nelze uskutečnit jinak. Nepochopení jejich postavení a úlohy, nerealizace přechodných revolučních etap případně přechodných sociálních revolucí by ve svých důsledcích vedla k zabrzdění možného společenského pokroku i když ještě ne základního, ale důležitějšího, schopného však daleko nejlépe připravit půdu k uskutečnění základních revolučních změn. Stálý progresivní postup společenského vývoje v současné etapě, ale i v etapách příštích bude, v důsledku nerovnoměrného vývoje zemí, značné rozdílnosti objektivních i subjektivních podmínek, ale i specifičnosti situací, ve kterých se jednotlivé země ocitnou, stále více vyjadřován v této dialektické vazbě přechodných sociálních revolucí nebo přechodných revolučních forem se základní sociální revolucí dneška, t. j. socialistickou revolucí, nebo přechodných etap a stadií, forem přístupu nebo přechodu k socialistické revoluci, ale i v dialektické vazbě přechodných jevů a stadií se základními jevy a etapami při budování komunistické společnosti na celém světě.²

A jestliže předtím v rozvoji společnosti a do značné míry ještě dnes byly přechodné sociální revoluce, přechodné revoluční etapy a stadia, ale i přechodné jevy ve společnosti vůbec *nahodile* vyvolány v život zvláštností podmínek a situací, budou příště *záměrně a cílevědomě* využívány k urychlení společenské dynamiky v procesu vědeckého řízení komunistické společnosti.

I když přechodné sociální revoluce či přechodné stupně sociální revoluce, přechodné stavy společenských řádů, jejich ekonomiky i poli-

raňše ostatních stran k socialismu i komunismu (Moskva 1970, s. 13) píše: „Při přechodu od kapitalistických vztahů k socialismu v důsledku uskutečnění revolučně demokratických přeměn se formuje ekonomika přechodného typu, která se vyznačuje směsí různých všeobecně ekonomických systémů, avšak v určité míře se odlišuje od ekonomiky přechodného období mezi kapitalismem a socialismem. V podstatě je to podle Leninových slov »nekapitalistický ekonomický systém«, kterého základ tvoří přechodné výrobní vztahy.“ A. I. Travin v práci *Obščeeje i osobennoje v razvitii ostatnych stran k socializmu* (Dušanbe 1971, s. 30) říká: „Obecné zákonitosti se prosazují přes přechodné“ a vysvětluje, „jak se využívaly staré a přechodné formy revolučních procesů v období demokratických a socialistických přeměn v Středoasijských republikách“.

² V rozvinutých zemích kapitalismu ukazuje např. Jan Macejčík v práci *Sovremennoje meždunarodnoje kommunističeskoje dviženije o putjach perehoda k socializmu stran razvitogo kapitalizma* (Moskva 1973, s. 15), že revoluční demokratické etapy sehraji úlohu „mezilehlých hranic a přechodných forem na cestě k socialismu“.

tiky nejsou bezpomínečně nutné, přece mají ve vývoji společnosti své místo a svou úlohu, kterou nelze popírat, nechceme-li upadnout do jednostrannosti.

„Při přechodu od starého k novému jsou možné přechodné „kombinované typy“ (2, s. 163), ukazoval Lenin.

Oč v otázce vývojových přechodných revolučních stupňů a tím také v otázce přechodných stavů společenských řádů, daných přechodnou ekonomikou i politikou, především jde? Co vlastně znamená slovo přechody? — „Neznamená snad — říká Lenin — aplikováno na ekonomiku, že nynější řád obsahuje prvky, částičky, kousičky kapitalismu i socialismu? Každý uzná, že ano.“ (3, s. 331)

Základním rysem je tedy to, že období, které je přechodné, jev, který je přechodný, obsahuje současně prvky starého i nového. V důsledku toho jeho charakteristika nemůže být jednoznačná. Dané období i jev nemůže být jednoznačně přiřazen k určitému typu období či skupině jevů.³

Nastane-li taková situace, mluvíme pak o předfeudálním období ve vztahu k feudalismu, o revolučním předstupu, o revoluční mezietape ve vztahu k určité sociální revoluci, o určitém jevu jako o formě přechodu k jinému jevu.

Za našich historických podmínek nesehrál např. v naší ekonomice státní kapitalismus jako přechodný stupeň, jako forma přechodu od kapitalistického hospodářství k socialistickému žádnou úlohu. Sahrál však určitou úlohu v Sovětském svazu.⁴

U nás určitou formou přechodu, přechodným stadiem k socialistickému hospodářství byly národní správy, které teprve později nabývají forem národních podniků plně respektujících státní charakter.

V zemědělství naší země můžeme vidět přechodné stupně od individuálního hospodářství k socialistickému v typech jednotného zemědělského družstva. U nich také můžeme sledovat mechanismus přechodných jevů; od vzniku — JZD I. typu, jejich existence — JZD II. a III. typu, až k jejich zmizení docílením socialistického hospodářství v družstvu IV. typu. Přitom JZD III. typu znamená využití přechodného stupně výrobního zemědělského družstva polosocialistického charakteru zatím co v I. a II. typu JZD bylo suokromé vlastnictví půdy zachováno a nepodléhalo družstvu. Na rozdíl od I. typu JZD, který ještě nevyužíval kla-

³ Přechodné vztahy jako společenský jev, pojem, místo a úlohu v rozvoji společnosti analyzuje v monografii *Perechođnyje obščestvennyje otnošenija* D. Kšibekov [Alma-Ata 1973].

⁴ Srovnej Leninovo hodnocení státního kapitalismu ve stati *O naturální dani*. V této stati hovoří také o naturální dani jako o jedné z forem přechodu od svérázného „válečného komunismu“ k řádně fungující socialistické směně výrobků. Ve stati *K IV. výročí Říjnové revoluce* ukazuje na to, že bylo zapotřebí řady přechodných stupňů, státního kapitalismu a socialismu, aby byl připraven přechod ke komunismu.

dů velkovýroby a byl založen jen na vzájemné pomoci, II. typ JZD již kladů velkovýroby využíval v důsledku provedené hospodářsko-technické úpravy půdy družstevníků. II. typ se také lišil od I. typu tím, že mimo půdy jsou v něm výrobní prostředky sdružstevněny. Dochází tak ke spojení soukromého a společenského skupinového vlastnictví. Důchody zde byly rozdělovány nejen podle množství a kvality vynaložené práce, ale i podle množství půdy (ve III. typu již jen částečně), kterou rolník dal do družstva a která byla jeho soukromým majetkem.

Družstva I., II. a III. typu byla tak přechodnými výrobními stupni k socialistické velkovýrobě v našem zemědělství, kterou představovalo JZD IV. typu.

Všechny tyto přechodné stupně družstev sehrály svou kladnou úlohu v převýchově našich rolníků, kteří se přímo v praktické činnosti přesvědčovali o tom, že družstevní socialistická výroba odpovídá zájmům rolníků jako socialismus sám. Dočasnost existence těchto přechodných stupňů, vývojových stadií v socialistické velkovýrobě v našem zemědělství mohli jsme již vidět v roce 1950 na JZD I. typu, kterého se již nepoužívalo. Vyvíjí se II., příp. III. typ. Nevyklučovali jsme proto ani možnost bezprostředního přechodu k socialistické velkovýrobě bez přechodných stupňů vůbec, budou-li k tomu příhodné podmínky. Takové podmínky se počaly vytvářet zvláště po roce 1955.

Také řešení národnostní otázky v určité státní formě je spjato v mnohých zemích s přechodnými státními stupni.

V Americe, stejně jako v Kanadě, probíhal tak v tomto směru vývoj od nezávislých oblastí před jejich federací k unitátnímu státu. Federace je zde přechodným státním stupněm k unitátnímu státu.

Z hlediska proletariátu a proletářské revoluce je jistě třeba obhajovat demokratický centralismus, jednotnou a nedílnou republiku. Avšak v určitých zvláštních podmínkách, z nichž právě významem vyniká národnostní otázka a celá složitost procesu sjednocování národů, uznání federativní republiky je krokem vpřed.⁵

V závislosti na tom se také mění postoj revoluční strany k federativní republice.

Ve známém dopise Saumjanovi z listopadu 1913 Lenin píše: „Jsme bezpodmínečně pro demokratický centralismus. Jsme proti federaci.“ (4, s. 419) Se změnou podmínek mění se však odmítavý poměr bolševiků k federativnímu zřízení. V *Deklaraci práv pracujících a vykořisťovaného lidu*, kterou napsal Lenin a schválil Ústřední výbor strany, se již říká: „Sovětská ruská republika se zřizuje na základě svobodného svazku svobodných národů, jako federace Sovětských národních republik.“ (5, s. 174) Toto hledisko je také obsaženo v programu KSR, v němž se praví: „Jako jednu z přechodných forem na cestě k úplné jednotě

⁵ Tak je tomu i v dnešní době u nás.

doporučuje strana federativní sjednocení států organizovaných podle sovětského typu.“ (6, s. 142)

Uznání federace jako přechodného stupně, přechodné formy k úplné jednotě pracujícího lidu různých národů samozřejmě neznamená ani dost málo zřeknutí se kritiky nedostatků federativní republiky a boje za jednotnou centralistickou republiku. „Uznávající federaci za přechodnou formu k úplné jednotě“ — ukazuje Lenin — „musíme usilovat o stále těsnější federativní svazek a mít na zřeteli za prvé: že nelze hájit existenci sovětských republik, obklíčených vojensky nepoměrně silnějšími imperialistickými mocnostmi celého světa, bez těsnějšího svazku sovětských republik; za druhé: že mezi sovětskými republikami je nezbytný těsný hospodářský svazek, neboť bez něho není možno obnovit výrobní síly zničené imperialismem a zajistit blahobyť pracujících; za třetí: že se uplatňuje tendence k vytváření jednotného světového hospodářství jako celku, řízeného podle společného plánu proletariátem a kterou je nutno za socialismu bezpodmínečně dále podporovat a plně uskutečňovat.“ (6, s. 142)

Přechodné jevy a stupně mají tedy svůj velký praktický význam. Jak jsme viděli, přechodné jevy a stupně usnadňují vznik nového jevu a přechod k novému stadiu vývoje. Cíle je zde dosahováno nepřímou, oklikou. Tato oklika je však přípravou dokonale zákonitou a nutnou pro skok vpřed, pro další vývoj.

Souhlasím s D. Kšibekovem, když říká: „Sociální podstata přechodných stupňů spočívá v tom, aby zabezpečila postupný, plynulý přechod od jednoho kvalitativního stavu k druhému... Přechodné stupně vývoje jsou nutné tam, kde vývoj není možný bez nich. Takový vývoj, v konečném souhrnu, se skládá z těchto částečných a na první pohled druhotných momentů.“ (1, s. 29, 25)

Přechodné stupně také umožňují vyvažovat se anarchistickým tendencím, přílišného spěchu vpřed. Ochraňují od přeskokování k vyššímu stadiu, nejsou-li k tomu ještě podmínky.

Staré i nové, které v sobě přechodný stupeň, přechodný jev zahrnuje, se při tom nacházejí vůči sobě ve stavu boje. Tento boj vede však nikoli k tomu, aby se nové smířilo se starým, ale k tomu, aby nové předělalo staré a plně ho změnilo. Toto chápání nemá ve svém základě nic společného s reformistickým chápáním založeným na smíru tříd.

Přechodná vývojová stadia, přechodné stupně a jevy vyžadují proto velké pozornosti. Vyžadují velké pozornosti také proto, že v sobě tají nebezpečí a možnost přílišného rozvoje prvků starých na úkor nových, a to zvláště v období vzniku. Například oslabení kontroly dělnickou třídou v závodních radách mohlo v naší zemi znamenat, že některé národní správy se přemění v soukromé kapitalistické podniky. Také oslabení vedení družstva proniknutím nepřítelů do vedení mohlo vést k tomu, že soukromovlastnické tendence převládnu a s nimi i návrat k individuálnímu vlastnictví. To mohlo mít za následek případné rozbití

družstva nebo sestup k nižším typům.

Z hlediska tendence vývoje jen včasná opatření pro rozvoj ve vyšší stadium, ve vyšší stupěň paralyzují nebezpečí degenerace přechodného stadia, přechodného stupně, přechodného jevu.

Již z toho je vidět, že přechodné stupně a jevy nemají dlouhé trvání. Jsou vyvolány jen v určitém a časově omezeném období vývoje, a to tehdy, když rozvoj dané společnosti není z různých důvodů, ať objektivních či subjektivních takový, aby se mohlo nově plně uplatnit.⁶ A tehdy, v zájmu dosažení určitého pokroku, mohou být a musí být použity přechodné revoluční stupně, přechodné typy a formy sociální revoluce. Přímá orientace na vyšší typ sociální revoluce, který ještě není plně připraven, vede k chybám. Historicky vyšší typ sociální revoluce použit jako nástroj pokroku, avšak nevhodně brzy, může zde sehrát negativní úlohu, zatím co přechodný revoluční stupeň, revoluce přechodného typu může posloužit pokroku. Zredukovat otázku pokrokovosti sociální revoluce jen na otázku samotného nového není proto správné, neboť ze zorného pole našeho zkoumání tím vypadají přechodné revoluční stupně, revoluce přechodného charakteru, přechodného typu.

Obecně jistě platí, že předpokládáme-li určitý vývojový stupeň rozvoje výrobních sil, dostaneme příslušné výrobní vztahy nastolené na základě příslušné sociální revoluce. S nově nabývanými výrobními silami, aby nepozbyly plodů toho, čeho dosáhli, mění lidé sociální revolucí svůj výrobní způsob, ekonomické vztahy a jim odpovídající vztahy politické jako oficiální výraz občanské společnosti.

To však nevyklučuje možnou svéráznost chodu a vývoje v závislosti na konkrétních podmínkách.

Nejde nám v žádném případě jen o přežitky, ale o skutečnou „směs“ různých výrobních vztahů, kdy nemůžeme říci, zda jde o vztahy takového či jiného typu, protože mají „smíšený“ charakter. Obdobné je to i ve vztazích politických, v politické nadstavbě.

V. I. Lenin v *Dopisech o taktice* říká: „Marxista musí brát v úvahu skutečný život, přesná fakta *skutečnosti*, a nelpět na teorii včerejška, která, jako každá teorie, v nejlepší případě pouze nastinuje to hlavní a všeobecné, jen *přibližně* zachycuje celou složitost života... Kdo chápe „dokončenost“ buržoazní revoluce *po staru*, obětuje živý marxismus mrtvé litéře.

Po staru to vypadá tak: po panství buržoazie může a musí přijít panství proletariátu a rolnictva, jejich diktatura.

Ale ve skutečném životě to *již* dopadlo *jinak*: to i *ono* se neobyčejně originálním, novým, dosud nevidaným způsobem *propletlo*. Existují vedle sebe společně a současně *jak* panství buržoazie (vláda Lvova a Guč-

⁶ Pro D. Kšibekova existence přechodných společenských vztahů vyplývá jen z objektivních faktorů, nebere v úvahu, že jejich existence je stejně nevyhnutelná i ze subjektivních faktorů. Srovnej 1, s. 97.

kova), *tak* revoluční demokratická diktatura proletariátu a rolnictva.“ [8, s. 35—36]

Na tento přechodný stav státní moci Lenin znovu ukazuje, když ve stati *K heslům* upozorňuje na rozdílnost situace v období revoluce od 27. února do 4. července a po 4. červenci: „Tehdy, v onom uplynulém období revoluce bylo ve státi tak zvané „dvojvládi“, které materiálně i formálně vyjadřovalo nevyhraněný a přechodný stav státní moci. Nezapomínejme, že otázka moci je základní otázkou každé revoluce.

Tehdy byla státní moc vratká. Podílely se na ní po dobrovolné vzájemné dohodě Prozatímní vláda a Sověty... V březnu a v dubnu 1917 nebylo známo, zda reálnou moc má v rukou vláda nebo Sovět.“ [9, s. 185, 189]

Dvojvládi vyjadřovalo tedy podle Lenina „*přechodný*“ stav ve vývoji revoluce, kdy revoluce zašla dále než obyčejná buržoazně demokratická revoluce, avšak nedospěla ještě k „čisté“ diktatuře proletariátu a rolnictva“. [10, s. 53]

Za této situace jen rozvíjení revoluce, její permanentnost mohla být výchozím předpokladem splnění vytyčených cílů.

„Je naším zájmem a úkolem — ukazovali zakladatelé marxismu již v 19. století — udělat revoluci permanentní do té doby, pokud nebudou všechny více nebo méně majetné třídy zbaveny panství, pokud proletariát neuchopí státní moc a pokud združení proletářů nejen v jedné zemi, ale ve všech existujících zemích světa nepokročí natolik, že v těchto zemích... alespoň rozhodující výrobní síly se soustředí v rukách proletariátu.“ [11, s. 80]

Hospodářská a politická analýza imperialismu vedla Lenina nejen k tomu, že úvahy o permanentní revoluci jako celosvětové a celospolečenské sociální přeměně modifikoval závěrem o možnosti vítězné revoluce nejdříve v jedné nebo několika málo zemích, ale že i v tvorbě ucelené teorie přerůstání demokratické revoluce v socialistickou chápe možnou svéráznost chodu a vývoje permanentně se rozvíjející revoluce.

Dlouhodobost trvajících a rozvíjejících se revoluce nese v sobě postupné přecházení z jednoho stavu do druhého, předpokládá revoluční mezistupně i přechodné stupně stejně jako přechodné stavy takto vytvořené předpokládají permanentnost samotné revoluce.

Složitost tohoto období permanentně se rozvíjející revoluce nespočívá především v tom, jak rychle jít, ale *kam* jít na základě jednotlivých fází a stupňů revoluce, nespočívá především v tom, je-li dělnická třída všeobecně připravena, ale v tom, *jak a nač ji v každé fázi a stupni připravovat.*

Přechodné stavy vývoje společnosti, přechodné výrobní vztahy i zřízení je možno především najít v těch obdobích dějinného vývoje, kdy se prvobytně pospolné zřízení rozpadávalo a měnilo v otrokářský nebo feudální řád a při přechodu od kapitalismu nebo feudalismu k socialis-

mu.⁷ Zde nejvíce dochází ke spojení soukromého a společenského vlastnictví v přechodných vztazích, jež nejsou již plně výrazem starého obsahu, t. j. starých výrobních vztahů a výrazem nového obsahu, t. j. nových výrobních vztahů ještě také plně nejsou. A tomu odpovídá i společenské zřízení. Tyto vztahy nacházíme např. v selské či vesnické občině, která následovala po občině rodové. Zkoumaje tyto problémy, mluví Marx o selské či vesnické občině jako přechodné formě ekonomického řádu. [12, s. 695] Engels ve své práci *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* objasňuje přechodné vztahy mezi rodovou organizací společnosti a státem na základě hospodářských podmínek velmi podrobně. Přechod od staré společnosti založené na rodových svazech a společenském vlastnictví půdy k nové společnosti, představované státem, v němž je rodinný řád postaven zcela na soukromém vlastnictví, se neděje přímo, jak dokazuje Engels, ale velmi často, ne-li všeobecně, přes přechodné stupně. Domácí společenství bylo přechodným stupněm, z něhož se vyvinulo vesnické společenství, nebo markovní společenství s individuálním obděláváním půdy, a to zprvu s periodickým rozdělováním, později s konečným rozdělením orné půdy a luk. „Pro Rusko se zdá tento vývoj historicky úplně doložen“ (13, s. 131), říká Engels. Avšak mezistupeň domácích společenství je i pro Německo, Skandinávii a Anglii velmi pravděpodobný.“ (13, s. 131)

Od rodu jako společenské jednotky prvobytné společnosti s jejím společným vlastnictvím i obděláváním půdy k státu v otrokářské společnosti s jeho soukromým vlastnictvím a moderní izolovanou rodinou se tak dospívá v mnoha zemích přes domácí společenství a společenství markové nebo vesnické.

Vytvoření státu u Němců, který jak známo je spjat s osvobozením Římanů, popisuje Engels takto: „Zde byla slepá ulička, v níž uvízl římský svět: otroctví bylo hospodářsky nemožné, práce svobodných občanů byla morálně odsuzována. Jedna již nemohla a druhá ještě nemohla být základní formou společenské výroby... Tak přecházelo rodově zřízení, alespoň v zemích, kde se uchovalo markové společenství — severní Francie, Anglie, Německo a Skandinávie — neznatelně v místní zřízení a získalo tak možnost včlenit se do státu.“ (13, s. 138—139)

V tomto společenském převratu od jednoho druhu vlastnictví k druhému druhu vlastnictví se přechod k úplnému soukromému vlastnictví tedy uskutečňuje poněmáhlu a přes přechodné stupně, souběžně s přechodem patriarchální rodiny v párové manželství a v monogamii. Jestliže v patriarchálním domácím společenství nalézáme společné vlastnictví půdy, společné obdělávání půdy i živení a šacení ze společných zásob, pak ve vesnickém a markovém společenství dochází již k částečnému osvobození od nároků rodového společenství na parcelu, a to nejprve

⁷ Zásadní odlišnost předchozích typů výrobních vztahů totiž neumožňuje existenci odlišného typu výrobních vztahů v lůně předchozího řádu.

na krátky čas (periodické rozdělení půdy) a později navždy. Teprve pak dochází k přechodu do vlastnictví jednotlivých hlav rodiny.

Jednotlivá rodina začíná být hospodářskou jednotkou společnosti postupně, nikoli naráz. Půda, která byla nejdříve vlastnictvím rodu, je později rodem přidělována k užívání domácím společenstvím, potom jednotlivým rodinám a až nakonec do přímého vlastnictví jednotlivých hlav rodin.

Úplně jiný vývoj společenského převratu vidíme v Athénách.

„Vznik athénskému státu je zvlášť typickým vzorem, jak se vůbec vytváří stát“ — ukazuje Engels — „protože na jedné straně postupuje zcela ryze bez přimíšení vnějších nebo vnitřních násilných vlivů... protože na druhé straně *bezprostředně* (podtrženo A. D.) z rodového zřízení vznikl v Athénách stát velmi vysokého vývojového stupně, demokratická republika...“ (13, s. 111) se soukromým vlastnictvím jako svým ekonomickým základem. (13, s. 108) Přechod jednoho řádu v jiný se tedy někde uskutečňoval *bezprostředně* a přímo, jinde k tomuto přechodu docházelo poznenáhlu a nepřímou, přes přechodné stupně a stadia.

Hovoříme-li proto o sociální revoluci jako o období a současně nástroji přechodu jedné společnosti v druhou, můžeme obecně říci, že všechny dosavadní revoluce byly revolucemi na ochranu jednoho druhu, typu vlastnictví proti jinému druhu, typu vlastnictví. Nemohou chránit a nikdy nechránili jedno, aniž porušovali druhé. Tak bylo obětováno rodové vlastnictví, aby bylo zachráněno vlastnictví otrokářů. V dalším vývoji však toto bylo porušeno, aby bylo zachráněno vlastnictví feudální. Jestliže v buržoazních revolucích šlo o ochranu vlastnictví kapitalistického za nezbytného porušení vlastnictví feudálního, pak v socialistické revoluci jde o existenci socialistického vlastnictví za porušení vlastnictví kapitalistického.

I při obecné platnosti této zákonitosti, jak jsme viděli, nejsou však nijak vyloučena, naopak jsou pravděpodobná období, která se vyznačují svérázností chodu a vývoje.

Proto didaktika dějin, obsažená v sociálních revolucích a ukazující, že zachování jednoho druhu vlastnictví nezbytně znamená porušení, negaci jiného druhu vlastnictví, by byla neúplná, kdybychom neviděli možnou různost způsobu uskutečňování těchto změn, zahrnujících i možnost přechodných revolučních stupňů.

Význam a aktuálnost otázek sociální revoluce, zvláště socialistické revoluce v dnešní etapě společenského vývoje nespočívá jen ve zdůvodnění její zákonitosti při přechodu od kapitalismu k socialismu, ale také v postihnutí jejího zvláštního průběhu a růzností konkrétních podob revolučního přetvoření, za možné existence přechodných etap, stadií a forem sociální revoluce či dokonce přechodných sociálních revolucí při vytváření nové společensko-ekonomické formace — komunismu.

1. Jde o možnost dát se na cestu k socialismu v kterékoliv zemi,

nezávisle na její hospodářské a sociální úrovni v době před revolucí s opominutím ekonomických stadií předcházejících, přes přechodné etapy společenského vývoje k zabezpečení rozvoje výrobních sil tzv. nekapitalistickou cestou, pomocí *lidovědemokratické revoluce jako přechodné sociální revoluce*. Nekapitalistický vývoj je zvláštním, přechodným obdobím, svým charakterem přechodných lidovědemokratických revolučních změn, které jsou uskutečňovány lidovědemokratickým státem a zahrnují všechny základní (politické, ekonomické a ideologické) stránky společenského života dané země. V tomto procesu bude postupně sociálně-ekonomický charakter země i sám lidovědemokratický stát nabývat v každé další etapě nekapitalistického vývoje nových rysů, takže na konci této cesty v etapě přímého přechodu k socialismu budou ekonomika, politika a ideologie zásadně změněny a země připravena k budování základů socialismu v procesu socialistické revoluce.

2. Jde o možnost dát se nepřímou cestou k socialismu i v *zemích průmyslově vyspělých*, v důsledku nepřipravenosti subjektivních podmínek těchto zemí pro přímou socialistickou revoluci, a to přes *přechodné revoluční stádium lidovědemokratické revoluce*. Je to právě Československo, které tuto možnost realizace dílčího společenského pokroku využilo a její zkušenosti z této nepřímé revoluční cesty přes národní a demokratickou revoluci k socialistické mohou být ku prospěchu revolučnímu hnutí ve vyspělých kapitalistických zemích. Přitom tato možnost dát se nepřímou cestou k socialismu v zemích průmyslových nijak nevylučuje přechod těchto zemí k socialismu přímo socialistickou revolucí, budou-li na ni připraveny.

3. Vedle možnosti využít nepřímou revoluční cestu společenského pokroku na základě přechodných sociálních revolucí či přechodných revolučních stadií spolu s přímou cestou socialistické revoluce objevuje se i možnost nových forem a prostředků provedení sociální revoluce: mimo rychlého a násilného *zratu* je to forma postupnosti, kdy mizením prvků staré kvality a narůstáním prvků nové kvality cestou mírného rozvoje revoluce, za použití nenásilných prostředků dochází k uskutečnění sociální revoluce. Přitom v procesu postupnosti uskutečňování kvalitativních a revolučních změn v rozporném toku přechodu nižšího k vyššímu, kterým bude charakterizován komunismus, bude třeba počítat mezi krajními stádii s existencí řady přechodných stupňů a jevů. Jestliže v předchozím historickém vývoji společnosti a do značné míry ještě dnes byly přechodné sociální revoluce a přechodná revoluční stadia, jakož i přechodné jevy vůbec vyvolány v život *náhodile*, samou zvláštností podmínek a situací, budou příště komunistickými a dělnickými revolučními stranami *záměrně a cílevědomě* využívány k urychlení společenského vývoje a pokroku a stanou se cílevědomým nástrojem v procesu vědeckého řízení komunistické společnosti.

1. Srovněj: KŠIBEKOV, D.: Perekhodnyje obščestvennyje otnošenija. Alma-Ata 1973.
2. LENIN, V. I.: Spisy 26. Praha 1956.
3. LENIN, V. I.: Spisy 27. Praha 1962.
4. LENIN, V. I.: Spisy 21. Praha 1957.
5. LENIN, V. I.: Spisy 22. Praha 1959.
6. LENIN, V. I.: Spisy 31. Praha 1955.
7. Srovněj: KUCZYŃSKI, J.: Über einige Probleme des historischen Materialismus dargestellt vornehmlich an Beispielen aus der deutschen Geschichte. Aufbau-Verlag,
10. LENIN, V. I.: Spisy 24. Praha 1956.
11. MARX, K. — ENGELS, B.: Vybrané spisy I. Praha 1963.
12. Srovněj: MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija, t. 27. Moskva 1962.
13. ENGELS, B.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Praha, Svoboda 1950.

К ВОПРОСУ О ПЕРЕХОДНЫХ ФОРМАХ И СТУПЕНЯХ РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

Алоис Дворжак

Значение и актуальность вопросов социальной революции, особенно социалистической революции, на современном этапе общественного развития состоят не только в обосновании ее закономерности при переходе от капитализма к социализму, но и в постижении ее особого хода и разнообразия конкретных видов революционных преобразований, возможности существования переходных этапов, стадий и форм социальной революции или даже переходных социальных революций при созидании новой общественно-экономической формации — коммунизма.

1. Речь идет о возможности вступить на путь социализма в любой стране, независимо от ее экономического и социального уровня в период революций, минуя предшествующие экономические стадии, через переходные этапы общественного развития для обеспечения развития производительных сил т. н. некапиталистическим путем при помощи народно-демократической революции как переходной социальной революции.

2. Речь идет о возможности вступить на путь социализма и в промышленно развитых странах вследствие неподготовленности субъективных условий этих стран к осуществлению непосредственной социалистической революции, а именно через переходную революционную стадию народно-демократической революции. Такой страной явилась именно Чехословакия, которая воспользовалась этой возможностью реализации частичного общественного прогресса.

3. Наряду с возможностью использовать косвенный революционный путь общественного прогресса на основе переходных социальных революций или переходных революционных стадий вместе с прямым путем социалистической революции появляется также возможность новых форм и средств осуществления социальной революции: кроме быстрого и насильственного переворота, это форма постепенности, когда путем исчезновения элементов старого качества и роста элементов нового качества, путем мирного развития революции при использовании ненасильственных средств и осуществляется социальная революция.

LENIN ZUR FRAGE DER ÜBERGANGSFORMEN UND STUFEN DER GESELLSCHAFTLICHEN ENTWICKLUNG

Alois Dvořák

Die aktuelle Bedeutung der Fragen der sozialen Revolution, insbesondere der sozialistischen Revolution in der gegenwärtigen Etappe der gesellschaftlichen Entwicklung besteht nicht nur in einer Begründung ihrer Gesetzmässigkeit beim Übergang vom Kapitalismus zum Sozialismus, sondern auch in der Festlegung ihres besonderen Verlaufs und der Verschiedenartigkeit der konkreten Gestalten einer revolutionären Umbildung, wobei bei der Bildung einer neuen sozial-ökonomischen Formation — des Kommunismus — Übergangsetappen, Stadien und Formen der sozialistischen Revolution und sogar Übergangsformen der sozialen Revolutionen gegeben sein können.

1. Es geht um die Möglichkeit, den Weg zum Sozialismus in welchem Lande immer, einzuschlagen, und zwar unabhängig von seinem wirtschaftlichen und sozialen Niveau zur Zeit vor der Revolution, abgesehen von den vorhergehenden ökonomischen Stadien, durch Übergangsetappen der gesellschaftlichen Entwicklung zur Sicherung der Entfaltung der Produktivkräfte mittels eines sogenannten unkapitalistischen Weges, einer *volksdemokratischen Revolution als einer sozialen Übergangsrevolution*.

2. Es geht um die Möglichkeit, den Weg zum Sozialismus indirekt auch in *industriell entwickelten Ländern* einzuschlagen, und zwar infolge dessen, dass die subjektive Bedingungen für eine unmittelbare sozialistische Revolution ungenügend vorbereitet sind — dieser Weg führt über ein *revolutionäres Übergangsstadium der volksdemokratischen Revolution*. Gerade die Tschechoslowakei hat diese Möglichkeit einer Verwirklichung dieses teilweisen gesellschaftlichen Fortschritts ausgenützt.

3. Ausser der Möglichkeiten, einen indirekt revolutionären Weg des gesellschaftlichen Fortschritts auszunützen, und zwar aufgrund sozialer Übergangsrevolutionen oder revolutionärer Übergangsstadien zusammen mit dem direkten Weg der sozialistischen Revolution, erscheint auch die Möglichkeit neuer Formen und Mittel zur Durchführung einer sozialen Revolution: ausser eines schnellen und gewaltsamen *Umbruchs*, ist es eine *Form der Sukzessivität*, wobei es infolge des Verschwindens von Elementen der alten Qualität und des Anwachsens von Elementen einer neuen Qualität durch mässige Entfaltung der Revolution bei Anwendung nicht gewaltsamer Mittel zur Verwirklichung einer sozialen Revolution kommt.